

М.Л. Гончарова, здобувач

Національний аграрний університет (м. Київ)

***ФОРМИ, УМОВИ І МЕХАНІЗМИ ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В
ЦУКРОБУРЯКОВОМУ ПІДКОМПЛЕКСІ***

У статті розглянуто різні форми організації міжгосподарських і міжгалузевих зв'язків у цукробуряковому підкомплексі як засобу забезпечення ефективного функціонування та обслуговування його суб'єктів, обґрунтовано напрямки покращення економічних умов створення і діяльності агропромислових об'єднань.

Ключові слова: агропромислова інтеграція, цукробуряковий підкомплекс, інтегровані агропромислові формування.

Вступ. Трансформаційні процеси в економіці, пов'язані з переходом до ринкових форм господарювання, зміною форм власності, стали однією з причин спаду виробництва в АПК на фоні загальної дезактивізації господарської діяльності. Цей процес супроводжувався розривом усталених виробничих зв'язків між підприємствами з виробництва та переробки сільськогосподарської продукції. У свою чергу, це обумовило необхідність пошуку та впровадження нових форм та механізмів взаємодії виробників у сфері АПК, створення агропромислових об'єднань нового типу, пристосованих до потреб та умов сучасного ринку сільськогосподарської продукції.

Розробка й обґрунтування найбільш доцільних форм і механізмів агропромислової інтеграції – один із напрямків аграрно-економічних досліджень вчених-економістів Є.В. Імаса, О.С. Зайця, О.М. Шпичака, М.Ю. Коденської та ін. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що на сьогоднішній день сільськогосподарські підприємства мають безліч проблем, пов'язаних з виробництвом, збутом, переробкою продукції, матеріально-технічним постачанням, агросервісним, кредитним та іншими видами обслуговування. Багато дослідників звертають увагу на те, що реформений період характеризується послабленням економічного механізму державного

регулювання та відсутністю чіткої економічної стратегії розвитку цукробурякового підкомплексу, що значно ускладнили ситуацію у галузі в умовах формування ринкових відносин. Ось як оцінює цей період І. Лукінов: "Відсутність належного державного регулювання і контролю за грошовим обігом, ціновим, податковим і кредитним механізмом, посилення нееквівалентності товарно-грошового обміну в нерозвинутому ринковому просторі гальмують відтворювальні процеси, формування належного рівня доходності і мотивації товаровиробників"[6], тобто діючий економічний механізм поки що не здатний забезпечити необхідні умови взаємовигідної співпраці господарюючих суб'єктів різних сфер діяльності. Навпаки, в більшості випадків він підсилює наявні суперечності.

Постановка завдання. Метою даного дослідження є розгляд теоретичних і практичних засад організації ефективного виробництва у сфері буряківництва і цукроваріння, що характеризуються особливо великим занепадом на фоні інших галузей АПК. Подолання існуючих кризових явищ в даному агропромисловому підкомплексі та його подальший ефективний розвиток вимагає застосування новітніх досягнень науки та технології для модернізації існуючої техніко-технологічної та організаційно-економічної системи його функціонування. Одним із напрямків реалізації загальної мети є пошук наукового обґрунтування та оптимальних напрямів розвитку інтеграційних процесів у цукробуряковій галузі. У зв'язку з цим головними цілями даної статті є: 1) ретроспективне вивчення передумов формування агроінтеграційних утворень; 2) дослідження різних форм організації міжгосподарських та міжгалузевих зв'язків у цукробуряковому підкомплексі як засобу забезпечення ефективного функціонування та обслуговування суб'єктів підкомплексу; 3) виявлення та обґрунтування напрямків нормалізації економічних умов створення і діяльності агропромислових об'єднань.

Виклад основного матеріалу. Початок розвитку агропромислової інтеграції було покладено в другій половині минулого століття, коли

вирішувалися проблеми формування агропромислового комплексу як єдиної системи, заснованої на технологічних і організаційно-економічних зв'язках між підприємствами АПК. Особлива увага до проблеми агропромислової інтеграції в ті часи була обумовлена рядом обставин. Наприкінці 60-х – початку 70-х років процес поділу праці, спеціалізації і концентрації виробництва в аграрній сфері перейшов на якісно новий рівень: від створення окремих спеціалізованих підприємств (колгоспів, радгоспів, машинно-тракторних і ремонтно-технічних станцій тощо) з єдиним центром управління Міністерство сільського господарства (МСГ) до формування в деяких регіонах спеціалізованих галузей, які підпорядковувалися різним міністерствам і відомствам МСГ Сільгосптехніка, Сільгоспхімія, Агронаб. Це зумовило виникнення нових проблем у організації їх взаємодії. В результаті підвищення спеціалізації виробництва без одночасного налагодження коопераційних зв'язків поглибилися протиріччя між економічними інтересами сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, сформувалися і стали стійкими диспропорції в сферах обміну і розподілу. Причому постраждалою стороною найчастіше виявлялися колгоспи і радгоспи. Обслуговуючі галузі швидкими темпами нарощували виробництво продукції (проміжної), особливо у вартісному вираженні. Виробництво ж сільськогосподарської (кінцевої) продукції зростало значно повільніше, а по деяких її видах спостерігався спад виробництва [4]. Як і в сучасних умовах, виникла необхідність негайної розробки та впровадження організаційних й економічних механізмів, що дозволили б посилити інтеграцію переробних і обслуговуючих підприємств із сільськогосподарськими виробниками.

З переходом до ринкової економіки міжгалузеві зв'язки в рамках адміністративно-командної системи в основному зруйнувалися. Дослідження з проблеми агропромислової інтеграції також відійшли на другий план. Увага науковців та практиків в основному була зосереджена на розробці методології і практичних рекомендацій щодо роздержавлення і приватизації підприємств АПК, формування і функціонування аграрного ринку. Помилково вважалося,

що проблема посилення взаємозв'язків і взаємодії переробних і обслуговуючих підприємств з сільськими товаровиробниками, забезпечення еквівалентності обмінно-розподільчих відносин автоматично стане паралельним результатом дії ринкових механізмів після організації розгалуженої мережі різного роду господарських товариств і їх об'єднань, виробничих, і споживчих кооперативів. Однак цього не відбулося, більше того, дезінтеграція учасників агропромислового виробництва посилилася в порівнянні з дореформеним періодом. Після того, як була реалізована державна програма приватизації, ще більш поглибилися протиріччя між інтересами сільськогосподарських, переробних і обслуговуючих підприємств, диспаритет цін і тарифів на ресурси і послуги, сільськогосподарську сировину і на кінцеву продукцію, ще більш незбалансованими стали обмінно-розподільчі відносини.

Постраждав і цукробуряковий підкомплекс: кризове матеріально-технічне і фінансово-економічне становище більшості бурякосійних господарств і цукрових заводів, порушення інтеграційних зв'язків між ними, недостатня державна підтримка вітчизняних виробників відкинули цукробурякове виробництво до натурального обміну, спричинили знецінення праці у бурякосійних господарствах і на цукрових заводах, загострили суперечності між ними, призвели до недобросовісної конкуренції, демпінгу і банкрутства спочатку цукрових заводів, а потім і бурякосійних господарств. В результаті це призвело до значної залежності українського ринку цукру від зарубіжних виробників цукру-сирцю.

В цих умовах посилюється пошук оптимальних форм економічних взаємозв'язків між партнерами цукробурякового виробництва, які дозволять підвищити конкурентоспроможність вітчизняного виробника цукру і стабілізувати цукровий ринок. Тому у ринкових умовах зростає роль агропромислової інтеграції, адже вона виступає механізмом погодження інтересів, важливим чинником підвищення соціально-економічної ефективності функціонування цукробурякового комплексу.

Об'єктивна необхідність агропромислової інтеграції пов'язана із значною технічною відсталістю сільськогосподарського виробництва в порівнянні з промисловістю, сезонністю аграрного виробництва, залежністю його від природно-кліматичних умов, стихійністю ринку сільськогосподарської продукції, необхідністю підвищення конкурентноздатності виробництва. Ці фактори обумовили й ризик інвестування в сільське господарство.

Агропромислова інтеграція розвивається за двома напрямками: 1) на основі договору різного терміну дії; 2) у формі різноманітних самостійних структур, які створюються на основі об'єднання капіталу і праці окремих суб'єктів господарювання. Проста форма інтеграції, яка заснована на договірних відносинах, не завжди однаково впливає на розвиток усіх учасників інтеграції. Практика свідчить, що передові господарства, які дотримуються договорів між інтеграторами, сприяють їх розвитку. Проте деякі інвестори будують свої взаємовідносини з сільськогосподарськими інтеграторами на еквівалентній основі і присвоюють більшу частину виробленої ними продукції, посилюючи їх тяжке економічне становище.

Результатом міжгалузевого інтегрування в АПК є формування продуктових підкомплексів. Сукупність продуктових підкомплексів утворює вертикальний зріз організаційної структури АПК, у якому його загальна мета диференційована за основними вертикалями. Виділення в структурі АПК продуктових підкомплексів дозволяє виявляти диспропорції, застосовувати програмно-цільовий підхід до інвестиційної політики і управління, виходячи з кількісних і якісних характеристик кінцевого продукту кожного підкомплексу.

Існує три основних форми економічної інтеграції на мікрорівні.

Горизонтальна інтеграція — це внутрішньогалузеве об'єднання (кооперування) підприємств і виробництв, що діють у рамках єдиного технологічного процесу.

Вертикальна інтеграція охоплює підприємства, пов'язані єдиним виробничо-збутовим ланцюгом. Основою для створення вертикально інтегрованих об'єднань є прагнення ефективно впливати на ринок за

допомогою контролю над виробничо-розподільчим циклом з єдиного центру. При цьому можливе оформлення відносин партнерів через взаємний обмін акціями, внесення паїв у статутні капітали, на власній базі та ін.

Конгломератна інтеграція — об'єднання різних технологічно не пов'язаних між собою підприємств, що знаходяться на різних стадіях виробництва і функціонують у різних галузях народного господарства. Це дозволяє маневрувати господарськими ресурсами, а також компенсувати прибутків одних господарських підрозділів підвищеними доходами в інших сферах бізнесу. Такі об'єднання являють собою формування, зорієнтовані на розвиток і максимізацію прибутків.

Дослідження багатьох авторів показують, що агропромислова інтеграція є одним з найменш капіталомістких шляхів реформування цукропродуктового та інших підкомплексів, створює умови для їх самофінансування і мобілізації коштів для реструктуризації [8, с. 86].

В цукропродуктовому підкомплексі на мікрорівні можуть бути представлені всі вищезазначені форми. Так, горизонтальна інтеграція можлива при об'єднанні сільськогосподарських підприємств, які вирощують цукрові буряки, з господарствами, які займаються селекцією і насінництвом цієї культури. Вертикально інтегровані об'єднання звичайно пов'язують підприємства сільського господарства і переробної промисловості. Причому перші об'єднуються з метою зниження ризику, пов'язаного із сільськогосподарським виробництвом, а переробні — для стабільності доходів завдяки надійній сировинній базі і гарантованому збуту своєї продукції

Сьогодні інтеграційні процеси в цукробуряковому підкомплексі передбачають поєднання економічних інтересів сільськогосподарських товаровиробників, переробників, господарюючих суб'єктів сфери реалізації на основі економічної концентрації. Тому необхідно підвищити єдність, цілісність цукробурякового виробництва, інтегруючи всі ланки його технологічного процесу: вирощування насіння і цукрових буряків, виробництво цукру, реалізацію його та супутніх продуктів.

Ринкові умови господарювання дозволяють створювати на новій економічній основі цукробурякові аграрно-промислові формування різних рівнів (системи, об'єднання, асоціації, компанії, агропромислово-фінансові групи та ін.). На наш погляд, можна виділити дві основні причини, що перешкоджають організації інтегрованих агропромислових формувань і нормальній їх діяльності в цукробуряковому підкомплексі.

Перша полягає в неоднорідності економічного становища потенційних учасників. Більш-менш економічно благополучні підприємства не хочуть об'єднуватися і взаємодіяти з підприємствами нерентабельними і закредитованими, прямо або опосередковано брати на себе їх збитки і боргові зобов'язання і тим самим знижувати рівень своєї життєздатності. Міцні у фінансово-економічному відношенні підприємства погодяться на об'єднання і партнерство з такими підприємствами лише в тому випадку, якщо будуть впевнені, що інтеграційний ефект перевищить їх економічні втрати від об'єднання.

Отже, виникає проблема вирівнювання і нормалізації економічного становища учасників агропромислового об'єднання як перед його створенням і на початковому етапі функціонування, так і згодом, після виходу на проектний режим функціонування. Її можна було б вирішити на основі фінансової підтримки економічно слабких учасників об'єднання з благополучними або за рахунок коштів, які виділяються зовнішніми інвесторами, наприклад, з державних і регіональних бюджетів. Але інвестиційний потенціал як підприємств АПК — можливих інтеграторів, так і державних та регіональних органів, зараз невеликий. Це друга причина, яка істотно ускладнює організацію та діяльність агропромислових об'єднань.

Висновки. Виходячи з вищевикладеного і враховуючи накопичений в АПК досвід, можна виділити п'ять напрямків нормалізації економічних умов для створення і діяльності агропромислових об'єднань: 1) інституціональні перетворення (реструктуризація); 2) взаємна економічна підтримка учасників; 3) організація партнерських економічних відносин; 4) відродження та

адаптація до сучасних умов системи внутрішньовиробничих розрахунків; 5) організаційна, економічна і правова допомога держави і зацікавлених недержавних структур.

Механізми практичної реалізації цих напрямків можуть застосовуватися на практиці при організації як нових агропромислових об'єднань, так і тих, які створені раніше. При цьому одним із провідних механізмів інституціональних перетворень агропромислових формувань на регіональному рівні може стати створення агропромислового об'єднання холдингового типу. Зазначимо, що саме цей механізм дозволяє вирішити вищевказану проблему неоднорідності економічного становища потенційних учасників інтеграційних об'єднань. Оскільки центром холдингового агропромислового об'єднання є фінансово благополучна організація, яка виконує роль материнської компанії по відношенню до інших інтеграторів, вона і дає можливість здійснення ефективного управління на всіх етапах виробництва з урахуванням технологічних особливостей кожного учасника, а також усунення ризиків. Хоча підприємства, що входять до складу холдингу, є юридичними особами і кожне самостійно відповідає за своїми зобов'язаннями, однак у разі виникнення критичної ситуації материнська компанія може зробити додаткові капіталовкладення, надати гарантії для отримання кредитів. Однак, крім достатніх фінансових ресурсів, вона повинна мати економічні та інші інтереси, які можна найкраще реалізувати лише в цій ролі.

Список літератури.

1. Гагаулин А.М. Экономическая теория: толковый терминологический словарь. – М. Колос, 1998. – 248 с.
2. Коденська М.Ю., Василець Н.М. Міжгалузеві відносини в цукробуряковому виробництві // Економіка АПК. – 1996. – № 10-11. – С. 34-39.
3. Коденська М.Ю. Розвиток цукробурякового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 1999. – № 1. – С. 111-114.

4. Кузьменко В.В., Кохонов А.Г. Формы, условия и механизмы интеграционных процессов агропромышленных формирований // Вестник СевКавГТУ. Серия «Экономика». – 2003. – № 1(9). – С. 54-59.
5. Лукинов І.І. Державні і ринкові регулятори соціально-економічних перетворень АПК України // Економіка АПК. – 2000. – № 2. – С. 36.
6. Лукинов І.І. Ефективно реформувати агропромислову сферу // Економіка АПК. – 1995. – №4. – С. 12.
7. Руднев В.Д., Боробов В.Н. Государственное и рыночное регулирование форм хозяйствования в аграрном секторе экономики. – М.: Изд-во ГНОМ и Д. – 2000. – С. 47.
8. Хорунжий М.Й. Аграрна політика: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.
9. Юрчишин В.В., Онищенко О.М. Сучасна аграрна політика країни: проблеми становлення. – К., 1996. – 191с.
10. Ярчук М.М. Основні напрями відновлення і розвитку цукробурякового виробництва в Україні // Економіка АПК. – 2001. – № 7. – С. 3-7.

Summary

Margarita Leonidivna Goncharova

National Agrarian University (Kyiv)

Forms, conditions and mechanisms of integration processes in the sugar-processing complex.

The paper studies organizational forms of economic interbranch relationship in sugar-beet sub-complex as means to ensure the efficient functioning and serving of subjects of the sub-complex, defines ways to normalize the economic conditions for the creation and activities of the agrarian food-processing associations.

Key words: agrarian integration, sugar beet complex, integrated agricultural formations.

Аннотация

М.Л. Гончарова, соискатель

Национальный аграрный университет (г. Киев)

***ФОРМЫ, УСЛОВИЯ И МЕХАНИЗМЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ
ПРОЦЕССОВ В СВЕКЛОСАХАРНОМ ПОДКОМПЛЕКСЕ***

В статье рассмотрены разные формы организации межхозяйственных и межотраслевых связей в свеклосахарном подкомплексе как средство обеспечения эффективного функционирования и обслуживания его субъектов, направления улучшения экономических условий создания и деятельности агропромышленных объединений.

Ключевые слова: агропромышленная интеграция, свеклосахарный подкомплекс, интегрированные агропромышленные формирования.